

Διδακτικὰ βιβλία τῆς ἀκαδημαϊκῆς παραδόσεως τῆς Γεωγραφίας εὐρίσκονται πάμπολλα, τὰ ὅποια μεταχειρίζονται ἀδιαφόρως εἰς τὰς δημοσίας καὶ ἰδίας διδασκαλίας, εἰς πανδιδακτήρια καὶ σχολεῖα. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἐξ αὐτῶν ἐλλεῖπει ἡ ὀξεῖα συνορικὴ γραμμὴ, ἣτις πρέπει νὰ διαιρῆ τὰς διαφόρους περιόδους. Ἴσως ἐπειδὴ νομίζουσι περιττὸν τὸ νὰ προσεθῆ εἰς τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν ἓνα διδακτικὸν βιβλίον, σῶζον τῶν προτέρων περιόδων τὴν συνέχειαν. Σχέδιον δὲ προσφύεσατον τούτου τοῦ τρίτου μέρους δύναται νὰ ᾖ τὸ ἑφεξῆς.

Τοῦτο πρέπει νὰ ἔχη κατ' ἀρχάς μίαν συστηματικὴν ἐρμηνείαν τῆς Σφαιρας, ἥτοι τῆς Μαθηματικῆς Γεωγραφίας: ἐπειδὴ τοῦτο τὸ μέρος τῆς Γεωγραφίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀμελεῖται μετὰ ταῦτα. Ἐδὼ εὐρίσκει ὁ διδάσκαλος τὴν ἀρμοδιωτάτην εὐκαιρίαν, νὰ διδάξῃ ἀμέσως εἰς τὸν μαθητὴν τὰς γενικωτάτας ἰδέας τῆς Ἀστρονομίας· καὶ πρέπει νὰ μὴ παραβλέψῃ τὴν τῆσδε εὐκαιρίαν: ἐπειδὴ αὕτη μόνη εἶναι κοινῶς εἰς τὰ σχολεῖα, εἰς δὲ τὰ πανδιδακτήρια διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ καιροῦ καὶ τῶν χρημάτων εἰς ὀλίγους τινὰς ἐπιστρέφει. Οἱ μικροὶ καὶ μεγάλοι κύκλοι, οἱ νοούμενοι περὶ τὴν Γῆν, καὶ ὅλα τὰ σημεῖα, τὰ ὅποια ὁ μαθητὴς βλέπει ἐπὶ παντὸς Πίνακος, ἀνάγονται εἰς τὸν Οὐρανόν· ὅθεν χωρὶς νὰ ἔχη τις ἰδέας περὶ τοῦ Οὐρανοῦ, θέλει εἶναι εἰς αὐτὸν ἡ διδασκαλία τῆς Μαθηματικῆς

Γεωγραφίας πάντοτε ἀκατάληπτος. Πρὸς τοῦτο εἶναι ἄφευκτος ἢ κρικωτὴ καὶ ἢ ὑδρόγειος σφαῖρα, ἢ τελευταία ἄς μὴ ἦναι πολὺ μικρὰ, διὰ νὰ ὑποπίπτωσιν ὅλα σαφῶς εἰς τὴν ὄρασιν, καὶ νὰ γίνωνται ὅλαι αἱ πράξεις ἀκριβῶς· μήτε πάλιν νὰ ἦναι μεγάλη, διὰ νὰ δύναται ὁ βουλόμενος νὰ βλέπῃ τὸ ὅλον ἐλευθέρως· λοιπὸν τὸ προσφυὲς μέγεθος αὐτῆς ἄς ἦναι μία ποδιαία διάμετρος· τὸ δὲ ἐξαιρετὸν ἰδίωμα, τὸ ὀλιγώτιμον καὶ τὸ εὐπόρισον. Ὁ μαθητὴς εἰς ταύτην τὴν περίοδον πλεόν πρέπει νὰ ἐξεύρῃ νὰ ἀριθμῇ καὶ νὰ μετρή, δηλαδή νὰ ἦναι εἰδήμων τῶν σοιχείων τῆς Ἀριθμητικῆς καὶ τῆς Γεωμετρίας: εἰάν θέλῃ νὰ εὐδοκιμήσῃ εἰς τὴν μελέτην αὐτῆς: ἐπειδὴ ἐδῶ ὅλα ἀναφέρονται εἰς τὸ συνεχὲς καὶ διακεκριμένον ποσόν.

Ἐνταῦθα ἡ πλήρης ἐρμηνεία τῆς Φυσικῆς Γεωγραφίας εἶναι ὀλιγώτερον ἀναγκαία: ἐπειδὴ κοινῶς εἰς τὰ πανδιδακτήρια διδάσκεται παρὰ τὰ λοιπὰ καὶ ἡ Φυσικὴ, ἢ νὰ εἶπω ὀρθότερον, ἔπρεπε νὰ ἦναι μία τοιαύτη κλάσις τῆς Φυσικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ διδάσκεται μὲ ἐπωφελεσέραν καὶ σαφεςέραν συνέχειαν, ὅσον ἀνίχει εἰς τὴν Γῆν μας, περὶ τοῦ ὁποίου ἔνα Γεωγραφικὸν σύγγραμμα δύναται νὰ ὁμιλήσῃ συνοπτικῶς. Πλὴν πάλιν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποσιωπήσῃ ἡ Γεωγραφία ἐκεῖνα, χωρὶς τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων τινὰ μέρη αὐτῆς μετὰ ταῦτα γίνονται ἀκατάληπτα. Ὅσα ἐρμηνεύθησαν ἐν τῇ

προλαβούση περίοδω, ἐδὼ πρέπει νὰ ἐνωθῶσι μετὰ προκύπτοντα νέα, καὶ νὰ ἐρμηνευθῶσι μετὰ μέθοδον συνεχεσέραν παρὰ τὸ πρῶτον. Ἐδὼ πρὸς ἐπιθεώρησιν τοῦ παντός εἶναι ἀνάγκη νὰ γνῶρισωσιν οἱ μαθηταὶ ἐν συντόμῳ τὸ ὅλον ἄθροισμα τῶν γήινων σωμάτων, τὰ ὅποια ἀνάγονται εἰς τὰ τρία γένη τῆς Φύσεως, διὰ δὲ τὰ λοιπὰ νὰ ὀδηγηθῶσιν εἰς τὴν Φυσικὴν Ἱστορίαν· ὁμοίως δὲ νὰ ἀποκτήσωσι μίαν γενικὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τῶν διαφορῶν αὐτοῦ εἰδῶν, τὸν λόγον τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ θηληκοῦ, τῆς τάξεως, τῆς αὐξήσεως, τῆς ἐλαττώσεως καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐπαριθμήσεως αὐτῶν.

Τὸ τοπογραφικὸν μέρος τῆς Γεωγραφίας πρέπει νὰ ἀποβλέπη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν ὑψηλότερον σκοπὸν τοῦ μαθητοῦ· ὅθεν ἡ θέσις ἐδὼ θέλει διορίζεται κατὰ μῆκος καὶ πλάτος· πρέπει ἀφεύκτως ἐπίσης νὰ σημειώνωνται εἰς τοὺς Πίνακας, καὶ νὰ περιγράφωνται εἰς τὸ βιβλίον ὅλοι οἱ πλεῖστοι ποταμοὶ καὶ αἱ διώρυγες, ὅλα τὰ διὰ τὸ ὕψος, τὴν ἔκτασιν, τὰ ἀξιόλογα μεταλλεῖα, κ. τ. ἀξιοσημεῖωτα ὄρη. Προσέτι καὶ εἰς ταύτην τὴν περίοδον, καὶ ἐν γένει εἰς πᾶσαν ἐκ σώματος γεωγραφικὴν διδασκαλίαν, εἰάν σοχασθῆ τις ἀκριβέσερον, θέλει εὖρει περιττόν καὶ ἐναντίον τοῦ σκοποῦ, τὸ νὰ καταβαίνη τις εἰς τὰς μικροτάτας ὑποδιαίρέσεις, καὶ νὰ ἐνώνη μετὰ τῶν περιχώρων πᾶσαν πόλιν, ἥτις ἀναφέρεται εἰς

τὴν ἑρμηνείαν. Εἶναι ἀρκετὸν νὰ διαιρηθῆται ὁ τόπος εἰς τὰς μεγάλας τοῦ ἐπαρχίας, καὶ νὰ δεικνυταὶ ἐν συντόμῳ, πλὴν ἀκριβῶς, ὁ τρόπος, πῶς αὐταὶ περαιτέρω ὑποδιαιροῦνται· τὴν δὲ πλήρη τούτων γνῶσιν ἄς ζητήσωσι μετὰ ταῦτα οἱ ἔχοντες χρῆσιν εἰς διεξοδικώτερα γεωγραφικὰ πονήματα. Ἔτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφερθῶσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοιαῦται πόλεις καὶ τόποι, οἵτινες διακρίνονται τῶν λοιπῶν διὰ τίποτε ἀξιοσημείωτον πρὸς τὸν σκοποῦντα νὰ ἀναλάβῃ πολιτικόν τι ἐπάγγελμα, οἷον: διὰ τὴν Θαλασσοπορείαν, τὸ ἔμποριον, ἢ διὰ τίποτε ἀξιόλογον τεχνουργεῖον (φάμπρικα) καὶ ἐμπορικὸν προϊόν, διὰ φυσικὴν τιμὰ σπανιότητα, ἢ περίφημον ἀριστουργημα, ἢ διὰ ἄνδρα τινὰ περὶφανῆ τῆς γενικῆς ἱστορίας, ἢ ἐκάνενα ὠφελιμώτατον συσσίτιον, ἢ τελευταῖον διὰ κανένα ἀξιολογώτατον συμβεβηκὸς νὰ περιγράφωνται δὲ τὰ τοιαῦτα τόσον μόνον, ὅσον ἀπαιτεῖ ἡ χρῆσις. Πλὴν μία ξηρὰ, καὶ μόνον ὀνοματικὴ περιγραφὴ δὲν προξενεῖ καμμίαν ὠφέλειαν. Ὅθεν τὸ συμβεβηκὸς πρέπει νὰ διηγηθῆ, καὶ ἡ φυσικὴ, ἢ ἡ τεχνικὴ σπανιότης νὰ περιγραφθῆ. Περὶ δὲ τῆς καταστάσεως τοῦ ἐμπορίου, ἢ τινὸς τεχνουργεῖου, ὅπου εἶναι δυνατὸν, ἄς δίδωνται τινὲς διεξοδικώτεραι εἰδήσεις· διὰ νὰ γίνεται τὸ ἀξιοσημείωτον ἐπωφελές, καὶ νὰ διατηρηθῆται εἰς τὴν μνήμην μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὴν θέσιν τοῦ τόπου. Ἴσως δὲν ἦτον ἀνωφελές τουλάχιστον διὰ τοὺς

προσεκτικούς καὶ ἐπιμελείς μαθητὰς, εἰάν ᾠδή-
 γοῦντο νὰ εὕρωσιν εἰς ἄλλα συγγράμματα τὰς
 περὶ αὐτῶν πληρεσέρας εἰδήσεις· ἀν καὶ μόνον
 ὀλίγοι τινὲς μαθηταὶ ἐξεύρουν καὶ σέβονται τὴν
 ἀξιολογότητα τῶν τοιούτων σημειώσεων. Αἱ με-
 γάλαι, αἱ πρωτεύουσαι καὶ αἱ καθεδρεύουσαι πό-
 λεις βέβαια πρέπει νὰ περιγράφωται διεξοδικώτε-
 ρον· πλὴν εἰς τὴν περιγραφὴν αὐτῶν δύναται νὰ
 ὑποπέσῃ τις εὐκόλως εἰς τὴν μικρολογίαν, ἥτις
 ἀπονεκρῶνε εἰς τὰ σχολεῖα τὸν τόσον πολῦτιμον
 καιρὸν, καὶ μόνον τρέφει τὴν λήθην· ὅθεν ἡ ἀκ-
 ριβεσέρα γνῶσις αὐτῶν ἄς ἀναβάλλεται εἰς τὴν κατ-
 τιδίαν μελέτην, εἰς τὴν ὁποίαν δημόσια καὶ μερι-
 καὶ βιβλιοθηκῆαι προσφέρουσι πλῆθος εὐπορίσων
 βοηθητικῶν μέσων. Ὅλον τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν
 μετρίων πόλεων ἄς ἀναφέρεται μόνον ὀνομασίᾳ εἰς
 τὴν περιγραφὴν τῶν πλησιοχώρων τόπων, διὰ καὶ
 ἐνθυμῆται ὁ μαθητὴς τοῦλάχιστον, χρείας τυχού-
 σης, ὅτι ἤκουσε πατὴρ, ἢ ἀνέγνωσε περὶ αὐτῶν.
 Αἱ δὲ κατὰ τὰς λοιπὰς ἡπείρους μικραὶ πόλεις ἄς
 ἀποσιωπῶνται. Ὅτι δὲ ἡ πατρίς χρειάζεται πε-
 ριγραφὴν ἀκριβεσέραν, οὐδεὶς λόγος. Ἐπὶ τούτοις
 ἡ συνοπτικὴ περιγραφὴ τῶν ἀντικειμένων ἀνήκει
 μάλιστα εἰς τοὺς τόπους τῶν λοιπῶν ἡπείρων· καὶ
 τοῦτο εἶναι τὸ ἀμάρτημα τῶν περισσοτέρων παι-
 δικῶν Γεωγραφιῶν, ὅτι ἐμμένουσι ὑπὲρ τὸ μέ-
 τρον εἰς τοὺς τοιούτους τόπους, οἵτινες — ἐξαιρε-
 μένων τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀποικιῶν, καὶ τῶν μεγάλων

ἐμπορικῶν τόπων — μᾶς εἶναι, πάνυ ὀλίγον ἀναγκαστοί. Πλὴν καὶ οὕτως αἱ διεξοδικαὶ αὐτῶν περιγραφαὶ ἔπρεπε νὰ ἀναλογῶσι μόνον μετὰ ταῦτα χρῆσιν αὐτῶν. Πρὸς τί ἤθελε χρησιμεύσωσιν εἰς τὰ μικρὰ παιδία αἱ περιστατικαὶ περιγραφαὶ τῶν τόπων, τῶν πῶν κ. τ. οἶον: τῶν Κινέζων, τῶν Τατάρων, τῶν Νίγρων, τῶν Ἰνδιάνων, τῶν Νεοζελλανδῶν κ. τ. εἰ μὴ μόνον διὰ νὰ διασκεδάζωσι μετ' ἑξοδα τὸν πολύτιμον αὐτῶν καιρὸν. Ἐὰν ὅμως θελήσωσι ποτὲ οἱ μαθηταὶ νὰ προχωρήσωσι βαθύτερον εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις δὲν εἶναι πραγματικῶς διὰ τοὺς παῖδας, τότε ἄς προσρέξωσι προτιμώτερον εἰς τὰς πηγὰς, τὰς ὁποίας ἕνα διδακτικὸν βιβλίον δύναται μόνον νὰ οἰομάσῃ, καὶ ὄχι νὰ τὰς ἐξάντλήσῃ. Ὁμοίως εἶναι ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον νὰ συναχθῆ, καὶ νὰ συσταχθῆ εἰς τὰς διεξοδικὰς Γεωγραφίας τὸ πλῆθος τῶν βεβαίων γνώσεων, τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῶν ἀδελφῶν μας, οἵτινες κατοικοῦσιν εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τῆς Γῆς. Εἰς δὲ τὰ διδακτικὰ βιβλία ἔπρεπε μετὰ μίαν σόφωτέραν οἰκονομίαν νὰ ἐκλεχθῆ καὶ νὰ προσεθῆ μόνον ὁ ἀληθὴς χαρακτήρ αὐτῶν, καὶ νὰ παριστάνεται ὁμοῦ εἰς μίαν συνέσπασμένην εἰκόνα. Ἐδῶ δὲν λέγω τίποτε περὶ τῆς χωρογραφίας: ἐπειδὴ τύχη ἀγαθῆ εἰς τοὺς περισσοτέρους ἐμποδίζεται ἢ ἀπεραντολογίᾳ διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν εἰδήσεων.

Τὸ ἄλλο κεφαλαῖον μέρος τῆς πολιτικῆς Γεωγραφίας (ἢ Στατιστικῆ) πρέπει εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον νὰ ἐρμηνευθῆ λεπτομερέστερον, μάλιστα ἐπειδὴ αὐτὴ πρὸ τινῶν χρόνων διὰ τῶν εὐτυχῶν πόνων τινῶν ἐκ τῶν ἡμετέρων πρώτων σοφῶν συνηριθμήθη μετὰ τῶν χρησίμων ἐπιστημῶν. Εἰς τὸ σχολεῖον ὅμως, ἢ εἰς τὴν παιδεχτὴν διδασκαλίαν δὲν ἀντὶκούσκει οὔτε αἱ πηγαὶ, οὔτε αἱ ἐξετάσεις ταύτης τῆς ἐπιπόρου ἐπιστήμης, ἀλλὰ μόνον τὸ κεφάλαιον τῶν συμπερασμάτων αὐτῆς, καὶ ἡ χειραγωγία πρὸς τοὺς νεωτάτους καὶ ἀξιολύτους συγγραφεῖς αὐτῆς. Οἱ τρόπος τῆς διοικήσεως, καὶ τὸ πολιτικὸν σύστημα μετὰ τὸ κεφάλαιον τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ἐργαχείων ἄς ἐρμηνευθῶσι διεξοδικώτερον ἀπὸ τὰ ἄλλα· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν κλάδων αὐτῆς, οἷον τῶν εἰσοδημάτων, τῶν ἐξόδων, τῶν κομισμάτων, τῆς πολεμικῆς δυνάμεως κ. τ. ἄς ἀναφέραται ὁμοίως τὸ κεφάλαιον αὐτῶν. Πλὴν καὶ οὕτως εἶναι χρεῖα νὰ προφυλατεώμεθα νὰ μὴ μεταμορφώσωμεν τὴν Γεωγραφικὴν διδασκαλίαν εἰς Πολιτογραφίαν (Στατιστικὴν). Ἡ κατάστασις τῶν ἐπιστημῶν, τῶν ὡραίων τεχνῶν, τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁμοίως δυσκολοπαραβλεπτος, ὅταν ἡ παράδοσις γίνεται μάλιστα πρὸς τοὺς φιλοσοφούντας.

Τελευταῖον εἰς ταύτην τὴν περίοδον δὲν πρέπει νὰ παραβλεφθῆ εὐκόλως ἡ πολιτικὴ Ἱστορία, καθὼς εἰς τὸ σχέδιον τῆς δευτέρας περιόδου πρὸς

εἶπα περί αυτής νὰ ἀναφέρηται συνοπτικῶς, διὰ νὰ μὴ συμβῆ εἰς ὅλην τὴν Γεωγραφικὴν διδασκαλίαν μία ἐπιβλαβὴς ἀραιότης· ἂν καὶ ἀναμφιβόλως ἦτον πολὺ ὠφελιμώτερον, εἰ ἐδαιρειτο ἢ Ἱστορία παντελῶς ἀπὸ τὴν Γεωγραφίαν, καὶ ἐδιδάσκετο μὲ ἴσα βήματα εἰς ὥρας διαφόρους.

Αὗται εἶναι σχεδὸν αἱ ιδέαι μου, κατὰ τὰς ὁποίας, ὡς μοὶ φαίνονται, δύνανται νὰ ἐκτεθῶσιν ἀρμοδιώτατα τὰ διδακτικὰ βιβλία τῆς Γεωγραφίας, καὶ οἱ τούτων ἄτλαντες. ἤθελα ἤμην βέβαια τυφλὸς εἰς τὰς ἀδυναμίας μου, εἰ ἐφάνταζόμην, ὅτι τὸ σχέδιόν μου, μάλισα καθὼς ἐδὼ τὸ ἐξέθηκα συντόμως, ὡς πρὸς τὰ διδακτικὰ βιβλία εἶναι ἔντελές, καὶ ἀνεπίδεχτον διορθώσεως. Πλὴν ἐπειδὴ διὰ τῆς δεκαπενταετοῦς παραδόσεως τῆς Γεωγραφίας — τὴν ὁποίαν ἔκαμα εἰς νέους πάσης ἡλικίας, καὶ παντελῶς διαφόρων ιδεῶν καὶ ἰκανότητος, μὲ τὴν χρῆσιν τῶν εὐρεθέντων βοηθητικῶν καλλίστων μέσων, τὰ ὁποῖα πολλάκις ὑπὸ φιλοπραγμοσύνης, ἢ ἐξ ἀνάγκης μετεσχηματίσθησαν — ἀπέκτησα τὴν πείραν, ἣτις ὀδηγεῖ τὸν περίεργον νοῦν εἰς ὀρθὰ συμπεράσματα, διὰ τρῦτο τολμῶ νὰ ἐλπίσω, χωρὶς νὰ κατακρατῶμαι ὑπὸ τῆς φιλαυτίας, ὅτι εἰς τὰς περὶ τῆς Γεωγραφικῆς μεθόδου, καὶ τῶν βοηθητικῶν μέσων ἐρεύνας, αἱ ὁποῖαι πρὸ τινῶν χρόνων ἐμεργοῦνται μὲ ἀξιώπαινον ζῆλον, εἶμαι βεβαίως ἰκανὸς νὰ δώσω τὴν ψῆφον μου. Ἴδου αὖ-

τη. Ἄς κρίνη ὁ ἀπαθὴς εἰδήμων, ἄς ἐξετάσῃ τὸ κοινόν, καὶ ἄς βεβαιώσῃ ἡ πέτρα.

Ἐδῶ ἀπαντῶ εἰς τὰς κατ' ἐμοῦ ἐνδεχομένας κατηγορίας. Τινὲς δύνανται νὰ με κατηγορήσωσιν, ὅτι δὲν διακρίνω ὀρθῶς κατὰ τὸ πρόβλημά μου τὴν μαθηματικὴν, τὴν φυσικὴν, καὶ τὴν πολιτικὴν Γεωγραφίαν, καὶ ὅτι δὲν ἐκθέττω κατὰ συνέχειαν τὴν μαθηματικὴν, ἀλλὰ τὴν διαιρῶ εἰς διαφόρους περιόδους. Καὶ ἐγὼ δὲν ἀρνοῦμαι ταῦτο· νομίζω ὅμως, ὅτι ἔγινε ἀρμοδιώτατα: ἐπειδὴ ἡ μαθηματικὴ καὶ ἡ φυσικὴ Γεωγραφία ἀνήκουσιν, ὡς ἰδιαίτεροι ἐπιστήμαι, μάλιστα εἰς ἐκεῖνον, ὅστις σκοπεῖ νὰ φιλοσοφήσῃ, ἢ νὰ γίνῃ φιλόλογος, παρὰ εἰς τὸν πολίτην, ὅστις θέλει νὰ ἠθοποιηθῇ· καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ διδάσκωνται εἰς ἡλικίαν ἐντελεσέραν, οἷον: εἰς τὴν ἀνωτάτην κλάσιν ἐνὸς Γυμνασίου, ἢ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Πλὴν ἐκεῖναι αἱ ἀλήθειαι αὐτῶν, αἱ ὅποσαι εἶναι εὐληπτοὶ καὶ εὐαπόδεικτοι χωρὶς τὴν βοήθειαν ἄλλων μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν γνώσεων, καὶ τὰς ὁποίας συχνάκις περιεργάζεται καὶ αὐτὸς ὁ κοινὸς λαὸς, δὲν πρέπει νὰ ἀποσιωπῶνται εἰς τὴν ἐρμησίαν τῆς γήινου γνώσεως, διὰ νὰ βοηθῆται ἡ πρόξενος αἰσχύνης ἀμάθεια, καὶ νὰ θεραπεύεται ἡ ἐπιβλαβὴς δεισιδαιμονία.

Ἡ δευτέρα κατηγορία εἶναι εὐλογοφανεσέρα. Δύναται νὰ εἴπῃ τις, ὅτι πανταχοῦ δὲν προσδιορίζω τινὰ κυρίαν μέθοδον, ἀλλὰ λέγω μόνον ἕνα τι,

χωρίς ὅμως καὶ πῶς πρέπει νὰ διδάσκηται, καὶ ὅτι δὲν ἀρχηνῶ ἀπὸ τῶν μερικῶν, καὶ οὕτω νὰ προχωρῶ εἰς τὰ καθόλου; καθὼς τώρα γνωμοδοτοῦσιν ὅλοι οἱ δόκιμοι παιδαγωγοί, ἀλλ' ἀντιστρόφως, προτάτω τὰς δυσκαταλήπτους γενικὰς ἐρμηνείας τῆς Γῆς, καὶ ἐπιτάττω τὰς μερικὰς εὐληπτοτέρας περιγραφὰς τῶν διακεκριμένων αὐτῆς μερῶν· εἰς τοῦτο δὲν ἐναντιόνομαι: διότι καὶ ἐγὼ δοξάζω ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὡς ὀρθόν, τὸ νὰ ἀρχηνῶ ἢ ἐρμηνεῖα τῶν γνήτων γνώσεων ἀπὸ τοῦ τόπου, ὅπου ἕκαστος κατοικεῖ· πλὴν μόνον ὅταν γίνωνται αἱ πρῶται ἀρχαί. Ὁμολογῶ ὅμως, ὅτι οὔτε ἐξεύρω, οὔτε δύναμαι νὰ συγγράψω ἓνα διδακτικὸν βιβλίον κοινῶς διὰ ὅλην τὴν Γερμανίαν, ὃ, που νὰ ἀρχηνῶ, παραθεύματος χάριν, ἀπὸ τῆς Βαϊμάρης, καὶ νὰ εἶναι τὸ αὐτὸ εὐχρηστον εἰς ὅλους τοὺς τόπους τῆς Γερμανίας, χωρὶς νὰ προξενῇ τὴν ἐλαχίστην σύγχισιν εἰς τοὺς μαθητάς. Ἀλλὰ πρὸς τί εἰ περιτταὶ ἐπισωρεύσεις τῶν δυσκολιῶν χωρὶς ἀνάγκης, ἐν ᾧ ποῦποτε δὲν λέγω, ὅτι ὁ διδάσκαλος ἀφεύκτως πρέπει νὰ ἀκολουθῇ τὴν τάξιν τοῦ διδακτικοῦ βιβλίου; — πρὸς τούτοις ἐγὼ ὑπολαμβάνω βέβαια, ὅτι ὅλοι οἱ διδάσκαλοι τῆς Γεωγραφίας χωρὶς δυσκολίαν θέλει προσδιορίζουσι μίαν ἀρμοδίαν τάξιν εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, καὶ χωρὶς νὰ ἀπβλέπωσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν κεφαλαίων τοῦ βιβλίου, θέλει ἀρχηνῶσιν ἐκεῖθεν, ὅθεν φαίνεται εἰς αὐτοὺς εὐλογον, ἀφορῶντες εἰς τὸν σκοπὸν τῶν μαθητῶν· καὶ ὅτι καταρχὰς δὲν θέλει ἐγ-

χειρίσουσι τὸ βιβλίον εἰς τοὺς πρωτοπείρους μαθη-
τάς, πρὶν νὰ ἐκλέξωσι μίαν προσφυσάτην μέθοδον,
πρὸς διερεθισμόν τῆς προσοχῆς αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ
τελευταῖον δὲν μοι φαίνεται πιθανόν, ὅτι ἡ χρῆσις
πάσης μεθόδου ἐμπορεῖ νὰ μένη ἡ αὐτὴ εἰς πᾶ-
σαν περίεασιν, ἐλπίζω περισσότερο ὅτι οἱ εἰδή-
μονες διδάσκαλοι, οἵτινες δὲν κρατοῦσι μόνον εἰς
χεῖρας τὸν τυφλοσύρτην, θέλει μεταβάλλοντα κα-
τὰ τὰς ἀπαντωμένας περιβάσεις.

Διὰ τοῦτο ἀφίεται παντάπασιν ἡ ἀκριβε-
στέρα μέθοδος τούτου τοῦ σχεδίου εἰς τὴν ἀρέσκει-
αν τοῦ διδασκάλου. Αὐτὸς δύναται νὰ ἐκ-
λέξη τὴν ἀναλυτικὴν, ἢ τὴν συνθετικὴν μέθοδον·
δύναται νὰ ἀρχήσῃ ἀπὸ τῆς πατρίδος του, ἢ ἀπὸ
τῆς Ὑδρογείου σφαίρας, καὶ νὰ διατάξῃ καθὼς
θέλει τοὺς τόπους· τὸ δὲ διδακτικὸν βιβλίον τότε
μόνον ἂς ἐκθέτῃται οὕτως, ὅταν ὁ συγγραφεὺς τὸ
διορίσῃ μόνον πρὸς ἰδίαν χρῆσιν, ἢ ὅταν εἶναι
διωρισμένον διὰ σχολεῖα μιᾶς μετρίας πολιτείας·
ἐπειδὴ ὅλα αὐτὰ ποτὲ μὲν ἐξ αἰτίας τοῦ διδασκά-
λου, ποτὲ δὲ τῶν μαθητῶν, καὶ ἐνίοτε ἐξ αἰτίας
τοῦ τόπου ὑπόκεινται εἰς πολλὰς ἰδιαιτέρας περι-
βάσεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ προξενήσωσι μετα-
βολάς. Τὸ διδακτικὸν βιβλίον οὔτε πρέπει, οὔτε
εἶναι συγχωρημένον νὰ ἐμποδίξῃ τὸν διδάσκαλον,
ἀπὸ τοῦ νὰ ῥυθμίξῃ τὴν τάξιν τῆς παραδόσεως
κατὰ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν γνῶσιν, τὴν ὁποίαν ἔχει
περὶ τῆς χρείας τῶν μαθητῶν· οὔτε δύναται νὰ

δέση τὴν γλῶσσαν του· μόνον αὐτὸς εἶναι ἐλεύθερος νὰ διδάσκη σοβαρῶς καὶ μὲ φράσιν ἀποίχιλον, ἢ ζωηρῶς καὶ ἀσειῶς, καθὼς ἤθελε τὸ συγχωρῆ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ, ἢ τῶν μαθητῶν του· εἰδὲ μὴ, τοῦλάχιστον θέλει ζερηθῆ διὰ τούτου τὴν ἐλευθερίαν, εἰς τὸ νὰ φέρεται κατὰ τὴν δύναμιν τῆς καταλήψεως τῶν μαθητῶν του, καὶ νὰ ὑπερπηδᾷ ἐνθεν κακειθεν εἰς ἀρμοδίας περιόδους τὰ ἐκτεθέντα ὅρια τῆς μιᾶς, ἢ τῆς ἄλλης περιόδου. Πάλιν ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ παραβλέπῃ κανένα μέρος τοῦ διδακτικοῦ βιβλίου, ἢ νὰ σμικρύνῃ τὰ ὅριά του χωρὶς ἰκανῆς σκέψεως: ἐπειδὴ ἡ ἐπομένη περίοδος προϋποθέτει τὴν ἡγουμένην. καὶ οὕτω προξενοῦνται ἀραιώματα, καὶ καταμερίζεται ἡ συνέχεια αὐτῶν· λοιπὸν σύγχωρεῖται αὐτῶ μόνον ἡ πρόσθεσις, ἀλλ' ὄχι καὶ ἡ ἀφαίρεσις. Τὸ βιβλίον καὶ οἱ Πίνακες ἄς μὴ τὸν ἐμποδίζωσι νὰ συμβουλευέται μὲ τὰς ἐκ τοῦ τόπου ἀνάγκας τῶν μαθητῶν του, οἷον: νὰ σημειώσῃ εἰς τὸν πίνακα, καὶ νὰ προσθέσῃ εἰς τὸ βιβλίον τὴν περιγραφὴν, τὸν πολισμόν, ἢ τὸ κεφαλαϊῶδες μέρος τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον ζῶσι, ἢ ἕνα ποταμόν, ἢ τινὰ ἄλλην περίεσιν, ἣτις εἶναι πρὸς αὐτοὺς ἀξιόλογος διάτινας τοπικὰς αἰτίας. Ἐν ἐνὶ λόγῳ τὸ διδακτικὸν βιβλίον ὡς πρὸς τὸν διδάσκαλον εἶναι μόνον μίση ζαθμη τῆς διδασκαλίας, διὰ νὰ μὴ ἤθελε λησμονήσῃ τί, ἢ ἕνας χαλινὸς τῶν ὀρμητικῶν ἐνοῶν, διὰ νὰ μὴ ὑπερπηδῆσῃ τῆ ἀρμοδιότητά τοῦ σκόπαυ πρὸς δὲ τὸν μαθητὴν εἶναι ἕνα μέσον τῆς

προπαρασκευῆς, τῆς ἐπαναλήψεως καὶ ἐπισηροῦξωσ
τῆς προσοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν γινομένην αὐτῷ δι-
δασκαλίαν.

Τὰ διδακτικὰ βιβλία καὶ οἰχάρται βέβαια δὲν ἐμ-
περιέχουν ὅλον τὸ σύστημα τῶν βοηθητικῶν μέσων
τῆς Γεωγραφικῆς διδασκαλίας· τὰ προσφεύεσθαι
βοηθητικὰ μέσα μετὰ ταῦτα — τὰ ὅποια ἀνε-
φερα εἰς τὸν ἀνύκοντα τόπον ἐν τῷ προεκτεθέντε
σχεδίῳ τῶν διδακτικῶν βιβλίων — εἶναι τὰ ἐ-
φεξῆς:

1. Η') Ὑδρογείος τεχνιτὴ σφαῖρα, διὰ τῆς
ἐποίας μόνης παριστάνεται σαφῶς ὅλον τὸ αἰσθητὸν
σχῆμα τῆς Γῆς, καὶ ἡ συνέχεια τῶν διακεκριμένων
μερῶν τῆς ἐπιφανείας, ἐπίσης καὶ τῆς θαλάσσης καὶ
τῆς ξηρᾶς· ὥστε ἡ τοιαύτη σαφὴς παράστασις εἶναι
δυσκολωτάτον νὰ γίνῃ διὰ τῶν ἐπιπέδων ἡμισ-
σφαιρίων. Αὕτη λοιπὸν, ὅταν γενικῶς ἡ Γῆ θεω-
ρῆται ὡς σῶμα, εἶναι ἀφευκτος εἰς τὴν ἐρμηνείαν
αὐτῆς, ἐπίσης καὶ διὰ τοὺς μαθητὰς καὶ διὰ τὸν
διδάσκαλον: ἐπειδὴ ὅταν εἶναι πρὸ ὀφθαλμῶν,
οἱ μὲν μαθηταὶ ἐννοοῦσιν ὀρθῶς τὴν ἐρμηνείαν,
ὁ δὲ διδάσκαλος ἐλευθερόνεται ἀπὸ τοὺς περιτ-
τοὺς κόπους. Μία μικρὰ σφαῖρα εἶναι ἱκανὴ διὰ
τὴν πρώτην καὶ δευτέραν περίοδον· μία με-
γαλητέρα, μὲ πλήρεις μαθηματικὰς προπα-
ρασκευὰς εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν τρίτην. **Ὅτι**